

MOWA NIENAWIŚCI – KILKA SŁÓW O TEORII

„Nienawiść”

Spójrzcie, jak wciąż sprawna,
Jak dobrze się trzyma
w naszym stuleciu nienawiść.
Jak lekko bierze wysokie przeszkody.
Jakie to łatwe dla niej - skoczyć, dopaść.
Nie jest jak inne uczucia.
Starsza i młodsza od nich równocześnie.
Sama rodzi przyczyny, które ją budzą do życia.
Jeśli zasypia, to nigdy snem wiecznym.

Religia nie religia -
byle przykleknąć na starcie.
Ojczyzna nie ojczyzna -
byle się zerwać do biegu.
Nieźła i sprawiedliwość na początek.
Potem już pędzi sama.
Nienawiść. Nienawiść.
Twarz jej wykrzywia grymas
ekstazy miłosnej.
Ach, te inne uczucia -
cherlawe i ślamazarne.
Od kiedy to braterstwo
może liczyć na tłumy?
Współczucie czy kiedykolwiek
pierwsze dobiło do mety?
Porywa tylko ona, która swoje wie.
(...)

Wisława Szymborska¹

Teoretyczne rozważania o tym, czym ~~tak naprawdę~~ jest mowa nienawiści rozpoczynamy od lektury wiersza Wisławy Szymborskiej pt. „Nienawiść”. Jak zapewne wiecie, Wisława Szymborska, jako poetka była doskonałą obserwatorka otaczającej ją rzeczywistości. I tak, czytając ten fragment wiersza widzimy, że mimo iż został on wydany po raz pierwszy w 1993 roku, jak bardzo nadal jest aktualny. Jaki był kontekst powstania tego wiersza? Tego tylko możemy się domyślać. Ale początek lat dziewięćdziesiątych to przecież tragiczna w skutkach wojna na Bałkanach. Wojna, której źródłem

¹ Szymborska, W., (1996), „Widok z ziarnkiem piasku”, Poznań, Wydawnictwo A5, str. 147

Projekt "Nienawiść - jestem przeciw" realizowany jest przez Centrum Edukacji Obywatelskiej we współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

były nierozwiązane konflikty z przeszłości i mowa nienawiści kierowana do osób należących do innych grup etnicznych czy religijnych, niż własna. Jaki był tego efekt? Długoletnia wojna, w której zginęły setki tysięcy osób, a straty wojenne nadal nie zostały do końca zrekomensowane.

Nauczani historią świata, a szczególnie historią tego, co działo się w XX wieku, powinniśmy już wiedzieć, do czego prowadzi nienawiść. Mam jednak wrażenie, że jako ludzie pamięć mamy bardzo zawodną. A może właśnie nie chcemy pamiętać... Nie umiem odpowiedzieć na to pytanie i nie jest też ono przedmiotem tego tekstu. To, czym mamy się tutaj zająć to właśnie **mowa nienawiści**. A ta jest wszechobecna. Wskazują na to zarówno badania, na przykład wydany w 2014 roku, przez Fundację im. Stefana Batorego, raport „Mowa nienawiści. Raport z badań sondażowych”, jak i obserwacja tego, co dzieje się na forach internetowych, w komentarzach pod artykułami w internetowych wydaniach gazet oraz na murach budynków polskich miast. Domyślam się, że większość osób czytających w tej chwili ten tekst czytała miała kontakt z nienawistnymi komentarzami w internecie, bezpośrednią agresją słowną (wyzwiskami) czy widziała bazgroły na murach. Są one właśnie mową nienawiści. Tylko jak ją zdefiniować? Postaram się teraz przedstawić tu kilka najciekawszych i najpowszechniej używanych definicji tego zjawiska.

Według definicji sformułowanej przez Radę Europy „*mowa nienawiści obejmuje wszelkie formy wypowiedzi, które szerzą, propagują czy usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm oraz inne formy nienawiści bazujące na nietolerancji m.in.: nietolerancję wyrażającą się w agresywnym nacjonalizmie i etnocentryzmie, dyskryminację i wrogość wobec mniejszości, imigrantów i ludzi o imigranckim pochodzeniu*”² (Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy nr R/97/20). To, co ważne w tej definicji, to zwrócenie uwagi na różne przesłanki, które mogą być powodem dyskryminacji, a przez to motywem do używania mowy nienawiści. I drugi aspekt – też bardzo ważny to zwrócenie uwagi na to, że „*rasistowski i ksenofobiczny materiał oznacza każdy materiał, obraz lub jakkolwiek inną ilustrację idei lub teorii, która zaleca, promuje lub nawołuje do nienawiści, dyskryminacji lub przemocy wobec osoby lub grupy osób ze względu na rasę, kolor,*

---

² Definicja zaczerpnięta ze strony internetowej: <http://www.mowanienawisci.info/post/rada-europy/>
Projekt "Nienawiść - jestem przeciw" realizowany jest przez Centrum Edukacji Obywatelskiej we współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

*religię, pochodzenie albo przynależność narodową lub etniczną, jeśli są wykorzystywane jako pretekst do któregośkolwiek z tych czynników*³. Co to oznacza? Zwraca się tutaj uwagę, że mowa nienawiści nie dotyczy tylko przekazu słownego, ale także obrazów, filmów oraz każdej innej aktywności, w tym aktywności w internecie. Zatem tzw. cybernienawiść, czyli nienawiść manifestowana w mediach społecznościowych (Facebook, Twitter, Instagram i inne) będzie też mową nienawiści.

Portal www.mowanienawisci.info przywołuje jeszcze inne definicje używane do opisu zjawiska, którym zajmujemy się w tym tekście. Mowa nienawiści może być „jednym z przejawów bardziej złożonych zjawisk takich jak nietolerancja, dyskryminacja, rasizm czy ksenofobia⁴”. Dalej mówi się o tym, że może być ona traktowana jako „jedno z przestępstw z nienawiści (ang. hate crimes) lub wstęp do nich, ich zapowiedź⁵”. I ostatnie podejście definicyjne, o którym czytamy w tym źródle wskazuje, że mowa nienawiści to też „nawoływanie do nienawiści, groźby czy obelgi o motywacji rasistowskiej czy ksenofobicznej, język nienawiści, dyskurs dyskryminacyjny; czasem mowę nienawiści sytuuje się bliżej stereotypów i uprzedzeń, a czasem bliżej działań, w których wyraźny jest akt nawoływania do nienawiści, istotne są intencje sprawcy⁶”.

Przed nami ostatnia już definicja, a może raczej rozwinięcie definicji mowy nienawiści. Twórcy i twórczynie słownika na portalu www.rownosc.info tak oto piszą o tym zjawisku „mową nienawiści (ang. hate speech) nazywane są różne typy negatywnych emocjonalnie wypowiedzi, wymierzonych przeciwko grupom lub jednostkom ze względu na domniemaną lub faktyczną przynależność do grupy, powstających na bazie uprzedzeń. Opis grup jako gorszych i niepełnowartościowych może zarówno przyzwalać na przemoc i zachęcać do niej, jak i usprawiedliwiać jej stosowanie”. I dalej na tej samej stronie internetowej czytamy, że mowa nienawiści może być bardzo ściśle związana ze zjawiskiem określanym w literaturze jako przestępstwa z nienawiści. Według definicji sformułowanej przez ODIHR (Office for Democratic

---

³ Op. Cit.

⁴ <http://www.mowanienawisci.info/post/570/>

⁵ Op. Cit.

⁶ Op. Cit.

Projekt "Nienawiść - jestem przeciw" realizowany jest przez Centrum Edukacji Obywatelskiej we współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

Institutions and Human Rights) przestępstwem z nienawiści będzie „każde przestępstwo natury kryminalnej, wymierzone w ludzi i ich mienie, w wyniku którego ofiara lub inny cel przestępstwa są dobierane ze względu na ich faktyczne bądź domniemane powiązanie lub udzielanie wsparcia grupie wyróżnianej na podstawie cech charakterystycznych wspólnych dla jej członków, takich jak faktyczna lub domniemana rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, płeć, wiek, niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna, orientacja seksualna lub inne podobne cechy” (za www.rownosc.info⁸).

Co zatem z tych wszystkich zacytowanych tu definicji wynika dla nas, czytelników i czytelniczek tego opracowania? Dlaczego powinniśmy zrobić wszystko, by walczyć z mową nienawiści? Po pierwsze słowa ranią. To stare powiedzenie, znane zapewne nam wszystkim. Zatem jeśli słowa ranią, to słowa przepelnione nienawiścią ranią tym bardziej. Jak czytamy w podręczniku wydanym przez Radę Europy pod tytułem „Bookmarks – Combating hate speachonline through human rights education”, mowa nienawiści to naprawdę poważny problem współczesnego świata, który może prowadzić nawet do łamania praw człowieka. A mowa nienawiści w internecie stanowi tak samo poważny problem, tyle że wykrycie sprawców jest tu dużo trudniejsze. To, o czym nie możemy zapominać to fakt, że mowa nienawiści sama w sobie jest niszcząca, ale może prowadzić też do aktów przemocy i łamania praw człowieka. A ta obecna w internecie to nie tylko słowa, ale też filmy, piosenki, zdjęcia. Z kolei te właśnie wizualne i multimedialne formy opisywanego tu zjawiska mają często silniejszy wpływ na świadome i nieświadome postawy odbiorców i odbiorczyń. Nie

---

⁷ Ryłko E., (2007). „Jak mówić o przestępstwach z nienawiści?” [w] Lipowska-Teutsch A., Ryłko E.,(red), „Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przestępstwa z nienawiści”. Warszawa, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, s. 11.

⁸ Ryłko E., (2007). „Jak mówić o przestępstwach z nienawiści?” [w] Lipowska-Teutsch A., Ryłko E.,(red), „Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przestępstwa z nienawiści”. Warszawa, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, s. 11.

Projekt "Nienawiść - jestem przeciw" realizowany jest przez Centrum Edukacji Obywatelskiej we współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

możemy też zapominać, że mowa nienawiści dotyczy zarówno osób indywidualnych, jak i całych grup⁹.

Autorzy wspomnianego już tutaj raportu wydanego przez Fundację im. Stefana Batorego zwracają jeszcze uwagę na fakt, że nie możemy zapominać o tym, jak bardzo negatywne konsekwencje może mieć używanie takiego rodzaju języka wobec ofiar, czyli grup mniejszościowych. Te negatywne konsekwencje to utrata godności, przygnębienie gniew, smutek – czyli cały wachlarz negatywnych emocji. To, co może się wydarzyć dalej, to przekształcenie tych emocji w agresję wobec sprawców, lub w zachowania depresyjne, wyuczoną bezradność oraz uzależnienia¹⁰.

Teraz warto by było zadać sobie pytanie, jak wygląda sytuacja mowy nienawiści w Polsce. Aby przedstawić ten aspekt, oprę się właśnie wspomnianym już tutaj tekście raportu dotyczącego mowy nienawiści, wydanego przez Fundację im. Stefana Batorego. Co wynika z tych badań?

Po pierwsze z mową nienawiści najczęściej spotykamy się w internecie. W drugiej kolejności słyszymy ją od naszych koleżanek i kolegów. Często mamy z nią też do czynienia oglądając telewizję. Kogo najczęściej dotyczy mowa nienawiści w Polsce? Najbardziej narażone są osoby należące do mniejszości seksualnych. Inne grupy, niezwykle narażone na mowę nienawiści to w kolejności Romowie, potem osoby czarnoskóre, mniejszość żydowska, muzułmanie oraz mniejszość ukraińska. Zwracam przy tym uwagę, że badania dotyczyły tych właśnie grup, natomiast nie są to jedyne w Polsce grupy narażone na mowę nienawiści.

Jeśli chodzi o mniejszości seksualne, czyli o tę grupę, która zgodnie z wynikami badań jest najbardziej narażona na mowę nienawiści, to najczęściej nienawistne wypowiedzi pojawiają się w

---

⁹ Na podstawie: Keen, E., Georgescu, M., Gomes, R. (2014). "Bookmarks - Combating hate speech online through human rights education". Strasbourg. Council of Europe, str. 136

¹⁰ Bilewicz, M., Marchlewska, M., Soral, W., Winiewski, M., (2014). „Mowa nienawiści. Raport z badań sondażowych”. Warszawa. Fundacja im. Stefana Batorego za: Leets, L., Giles, H., (1997) „Model krzywdzącego języka”

Projekt "Nienawiść - jestem przeciw" realizowany jest przez Centrum Edukacji Obywatelskiej we współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

internecie, w drugiej kolejności w czasie rozmów z rówieśnikami. Telewizja jest tutaj na trzecim miejscu¹¹.

W prezentowanych tu badaniach zastanawiano się także, jakie mogą być skutki używania, ale też bycia narażonym na obserwowanie mowy nienawiści. Wyniki nie są niestety optymistyczne i ilustruje je poniższy rysunek¹².

Co to wszystko zatem oznacza? Jakie są konsekwencje mowy nienawiści dla obserwatorów i obserwaterek? Otóż częste uczestniczenie w rozmowach, w których pojawiają się nienawistne komentarze lub czytanie takich komentarzy w internecie powoduje, że nie zauważamy tego, iż wypowiedzi te są obraźliwe dla poszczególnych grup mniejszościowych. Jeśli zatem uznajemy, że dany komentarz, np. „Muzułmanie to podłe tchórze mordują tylko kobiety, dzieci i niewinnych ludzi”¹³ nie jest obraźliwy, a tylko neutralny, dajemy przyzwolenie sobie i innym na takie sposób wypowiedzania się o innych grupach. A jeśli dopuszczamy używanie takiego języka, często skutkuje to

¹¹ W tekście tym koncentruję się na wynikach badań dotyczącej grupy młodzieży do 18 roku życia.

¹² Na podstawie infografiki przygotowanej przez Fundację im. Stefana Batorego:

<http://www.mowanienawisci.info/post/862/>

¹³ Wypowiedź autentyczna, zaczerpnięta z badań: „Mowa nienawiści. Raport z badań sondażowych” zrealizowanych przez Fundację im. Stefana Batorego

Projekt "Nienawiść - jestem przeciw" realizowany jest przez Centrum Edukacji Obywatelskiej we współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

brakiem akceptacji dla grup mniejszościowych w naszym lokalnym środowisku i ogólnej przestrzeni społecznej.

W tym momencie pojawia się niezwykle ważne pytanie. Co powinniśmy/powinnyśmy robić, aby przeciwstawić się mowie nienawiści. **Po pierwsze zdawajmy sobie sprawę z tego, że ona istnieje i każdy/każda z nas jest na nią narażony.** Nieważne czy należymy do grupy mniejszościowej, czy nie – wiemy już przecież, że nawet sama obserwacja, słyszenie, czytanie powoduje dalekosiężną zmianę naszych postaw, w kierunku mniejszej akceptacji mniejszości. **Po drugie reagujmy.** Jest mnóstwo możliwości reagowania. Chociażby bierzmy udział w kampaniach takich jak „Bez nienawiści”: <http://beznienawisci.pl/kampania/> . **Po trzecie dowiadujmy się o tym, czym jest mowa nienawiści i jak z nią walczyć.** A doskonałym sposobem na to jest kurs e-learningowy „Nienawiść. Jestem przeciw” prowadzony przez Centrum Edukacji Obywatelskiej. **Po czwarte uświadamiajmy** te osoby z naszego otoczenia, którym używanie mowy nienawiści jest nieobce, co oznaczają ich słowa i jak mogą być raniące i jakie są ich konsekwencje – dla osób, których dotyczą ich komentarze, jak i dla nas wszystkich, całego społeczeństwa. Nie pozwólmy, by takie dni jak 11 listopada były nazywane „świętami nienawiści” – bo w ten sposób mówi się o Święcie Niepodległości.

Tekst ten chciałabym zakończyć innym utworem – tym razem zachęcam do lektury tekstu bardzo starej, ale jeszcze chyba dobrze znanej piosenki Czesława Niemena pod tytułem „Dziwny jest ten świat”. Przeczytajcie i pomyślcie. Co znaczą dla Was dziś te słowa? Co dla nas wszystkich z nich wynika?

„Dziwny jest ten świat”

Dziwny jest ten świat,
gdzie jeszcze wciąż
mieści się wiele zła.
I dziwne jest to,
że od tylu lat

Lecz ludzi dobrej woli jest więcej
i mocno wierzę w to,
że ten świat
nie zginie nigdy dzięki nim.
Nie! Nie! Nie!
Przyszedł już czas,

Projekt "Nienawiść - jestem przeciw" realizowany jest przez Centrum Edukacji Obywatelskiej we współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

człowiekiem gardzi człowiek.

Dziwny ten świat,
świat ludzkich spraw,
czasem aż wstyd przyznać się.
A jednak często jest,
że ktoś słowem złym
zabija tak, jak nożem.

najwyższy czas,
nienawiść zniszczyć w sobie.

Lecz ludzi dobrej woli jest więcej
i mocno wierzę w to,
że ten świat
nie zginie nigdy dzięki nim.
Nie! Nie! Nie!
Nadszedł już czas,
najwyższy czas,
nienawiść zniszczyć w sobie.
Czesław Niemen 1967

BIBLIOGRAFIA

Książki:

1. Bilewicz, M., Marchlewska, M., Soral, W., Winiewski, M., (2014). „Mowa nienawiści. Raport z badań sondażowych”. Warszawa. Fundacja im. Stefana Batorego
2. Keen, E., Georgescu, M., Gomes, R. (2014). “Bookmarks - Combating hate speech online through human rights education”. Strasbourg. Council of Europe
3. Ryłko E., (2007). „Jak mówić o przestępstwach z nienawiści?” [w] Lipowska-Teutsch A., Ryłko E.,(red), „Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przestępstwa z nienawiści”. Warszawa, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej
4. Szymborska, W., (1996). „Widok z ziarnkiem piasku”. Poznań. Wydawnictwo A5

Strony internetowe:

Projekt "Nienawiść - jestem przeciw" realizowany jest przez Centrum Edukacji Obywatelskiej we współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

1. <http://www.mowanienawisci.info/post/rada-europy/>
2. www.równość.info
3. www.beznienawisci.pl
4. <http://www.mowanienawisci.info/>

Tekst: Elżbieta Kielak

Projekt "Nienawiść - jestem przeciw" realizowany jest przez Centrum Edukacji Obywatelskiej we współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

